

**O'ZBEKISTON HUDUDLARIDA KICHIK TADBIRKORLIK
SUBYEKTLARINING UMUMIY BANDLIKDAGI ULUSHI: TENDENSIYALAR,
MINTAQAVIY FARQLAR VA SIYOSAT XULOSALARI**

Akobirova Nodira Najmiddin qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tayanch doktoranti

Email address: n.najmiddinovna24.12@gmail.com

ORCID: 0009-0003-4697-8274

Annotatsiya: *Ushbu maqolada 2010–2024 yillar davomida O'zbekiston Respublikasining 15 ta ma'muriy hududida kichik tadbirkorlik subyektlarining umumiy bandlikdagi ulushi dinamikasi kompleks tahlil qilinadi. Rasmiy statistik ma'lumotlar asosida uch asosiy tendensiya aniqlangan: 2010–2016 yillardagi o'sish bosqichi, 2017–2019 yillardagi barqarorlanish va 2020 yilgi COVID-19 inqirozidan keyingi moslashuv jarayoni. Hududlar o'rtasidagi 33 foizlik tafovut (Toshkent shahri — 48,4% va Namangan viloyati — 81,8%) mintaqaviy tengsizlikning strukturaviy xarakter kasb etganini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari KOB sektorini rivojlantirishga yo'naltirilgan differentsial siyosat ishlab chiqish uchun asos bo'lishi mumkin.*

Kalit so'zlar: *kichik va o'rta biznes (KOB), bandlik, mintaqaviy iqtisodiyot, strukturaviy tahlil, O'zbekiston, COVID-19 rezilientlik.*

Kirish va tadqiqotning dolzarbligi. Jahon amaliyotida kichik va o'rta biznes (KOB) iqtisodiy rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchi sifatida keng tan olingan. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) ma'lumotlariga ko'ra, global miqyosda barcha rasmiy ish o'rinlarining 70 foizdan ortig'i aynan kichik va o'rta korxonalar tomonidan yaratiladi [6]. Yevropada KOB sektori umumiy bandlikning 66,4 foizini tashkil etsa [9], Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida bu ko'rsatkich 75–85 foizga yetishi kuzatiladi. Demak, kichik biznesning rivojlanish darajasi mamlakat iqtisodiy barqarorligining muhim mezoni hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi o'n yillikda kichik tadbirkorlikni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida mustahkamlandi. 2017 yildan boshlab amalga oshirilgan tizimli islohotlar — tadbirkorlik sub'ektlarini ro'yxatga olishni soddalashtirish, soliq yukini kamaytirish, kichik biznes uchun imtiyozli kreditlash dasturlari joriy etish — KOB sektoriga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatdi. 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston Taraqqiyot strategiyasida esa kichik va xususiy tadbirkorlikni kengaytirish alohida ustuvorlik sifatida belgilab qo'yilgan [2]. Natijada, 2024 yilga kelib mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan kichik tadbirkorlik sub'ektlari soni sezilarli darajada o'sdi va ushbu sektor umumiy bandlikning asosiy tashkil etuvchisiga aylandi.

Shu bilan birga, O'zbekiston hududlari o'rtasida iqtisodiy rivojlanish darajasi, sanoat tuzilmasi va infratuzilma ta'minoti jihatidan sezilarli farqlar mavjud. Toshkent shahri va Navoiy kabi sanoati rivojlangan hududlarda yirik davlat korxonalari va korporatsiyalar

ustunlik qilsa, Farg'ona vodiysi hamda janubiy viloyatlarda an'anaviy kichik ishlab chiqarish, hunarmandchilik va savdo-xizmat ko'rsatish sektorlari asosiy ish o'rinlarini yaratadi. Bu hududiy tafovut kichik tadbirkorlikning bandlikdagi ulushida ham aniq namoyon bo'ladi va uning o'lchovi, sabablari hamda oqibatlarini ilmiy jihatdan o'rganish zaruriyatini yuzaga keltiradi.

Tadqiqotning dolzarbligi bir qancha omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, O'zbekiston 2030 yilga qadar YaIM hajmini ikki barobar oshirish maqsadini belgilab olgan bo'lib, bu ambitsiyali maqsadga erishishda KOB sektorining roli hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ikkinchidan, 2020 yilgi COVID-19 pandemiyasi kichik biznesning zaiflik nuqtalarini, shu bilan birga uning yuqori moslashuvchanligini yaqqol namoyon qildi va krizis sharoitida KOB siyosatini takomillashtirish zaruratini ko'rsatdi. Uchinchidan, mavjud ilmiy adabiyotda O'zbekiston hududlari bo'yicha uzun muddatli (15 yillik) qiyosiy tahlillar etarli darajada o'rganilmagan, bu esa mavjud bilim bo'shlig'ini to'ldirish imkonini beradi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — 2010–2024 yillar davomida O'zbekiston Respublikasining barcha 15 ta ma'muriy hududida kichik tadbirkorlik sub'ektlarining umumiy bandlikdagi ulushi dinamikasini kompleks tahlil qilish, mintaqaviy farqlanishning asosiy omillarini aniqlash hamda KOB bandligini oshirishga qaratilgan maqsadli siyosiy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqot natijalari hukumat organlari, tadbirkorlik birlashmalari va ilmiy jamoatchilik uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiy sharh va nazariy asos. Kichik tadbirkorlik va bandlik o'rtasidagi munosabat Schumpeter [8] innovatsion tadbirkorlik nazariyasidan boshlab keng o'rganilgan. Birch [4] AQSh ma'lumotlari asosida kichik firmalar yangi ish o'rinlarining 66 foizini yaratganini isbotlagan. Keyinchalik Ayyagari, Demirgüç-Kunt va Maksimovic [3] 99 ta mamlakat bo'yicha o'tkazgan keng qamrovli tadqiqotida KOB sektorining rasmiy bandlikka qo'shgan hissasi o'rtacha 67 foizni tashkil etishini ko'rsatgan.

Tranzit iqtisodiyotlari kontekstida Brown va Earle [5] sobiq sovet mamlakatlari tajribasini o'rgangan va kichik biznesning o'sishi bozor islohotlarining chuqurligi va institutsional muhitga bevosita bog'liqligini aniqlagan. O'zbekiston kabi mamlakatlarda davlat sektori hali ham muhim o'rin tutganligi sababli KOB ulushining hududiy farqlanishi ayniqsa kuchli namoyon bo'ladi.

Iqtisodiy geografiya nuqtai nazaridan [7] agglomeratsiya effekti yirik shaharlar (Toshkent shahri)da yirik korporatsiyalar ustunligini keltirib chiqaradi va natijada KOB bandlikdagi ulushi nisbatan past bo'ladi. Boshqa tomondan, qishloq va agrar viloyatlarda KOB tuzilmasi ustunlik qiladi, chunki yirik sanoat korxonalari sonining kamligi kichik biznesni asosiy ish beruvchiga aylantiradi. Samarqand, Andijon, Namangan viloyatlarida yuqori ko'rsatkichlar aynan shu qonuniyat bilan izohlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligining rasmiy ma'lumotlar bazasidan olingan [1] «Kichik tadbirkorlik subyektlarining umumiy bandlikdagi ulushi» ko'rsatkichiga asoslanadi. Quyidagi tahlil metodlari qo'llanildi:

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

(1) Tavsiflovi statistika: o'rtacha, minimal va maksimal qiymatlar, standart og'ish, variatsiya koeffitsienti;

(2) Vaqt qatorlari tahlili: mutlaq va nisbiy o'zgarish sur'atlari, trend xarakteri;

(3) Hududlararo klaster tahlili: ko'rsatkich darajasi bo'yicha hududlarni guruhlash;

(4) Chiziqli regressiya: vaqt o'zgaruvchisi asosida trend tenglamasini aniqlash;

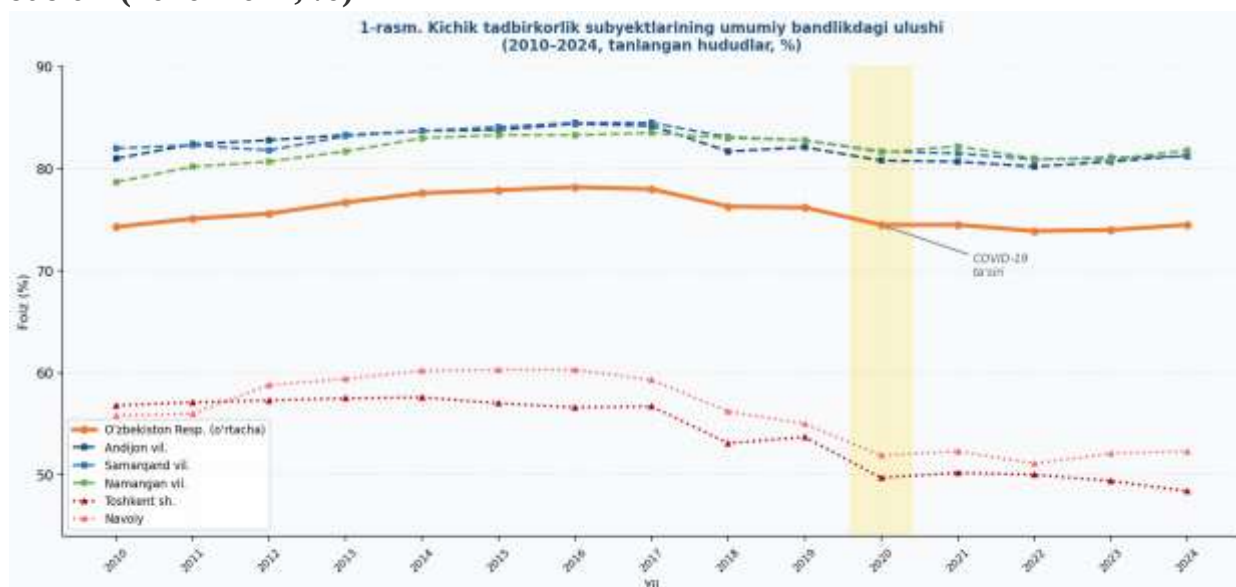
(5) COVID-19 ta'sirini baholash: 2019–2020 yillar farqlarini tahlil qilish.

Tahlil uchun 2010–2024 yillardagi jami 15 yillik, 15 ta hudud bo'yicha 225 ta kuzatuv nuqtasi ishlatildi.

Asosiy natijalar va tahlil. Respublika o'rtacha ko'rsatkichi 2010 yildagi 74,3% dan 2016 yilda maksimum darajaga — 78,2% ga ko'tarilgan. Bu 2010–2016 yillar oralig'idagi o'rtacha yillik o'sish 0,65 foiz punktni tashkil etgan. 2017 yildan boshlab barqarorlanish va qisman pasayish kuzatildi: 2024 yilga kelib ko'rsatkich 74,5% ni tashkil etdi — 2010 yildagi boshlang'ich qiymatga deyarli teng. Ushbu «platovsimon» dinamika kichik biznesning umumiy bandlikdagi strukturaviy ulushi nisbatan barqaror ekanligidan dalolat beradi.

2020 yilda COVID-19 pandemiyasi ta'sirida respublika ko'rsatkichi 76,2% (2019) dan 74,5% ga tushgan — 1,7 foiz punktik pasayish. Ayni paytda, 2021–2022 yillarda ko'rsatkich 74,5% darajasida tiklangan, bu kichik biznesning iqtisodiy zarbalar oldidagi barqarorligini (rezilientligini) tasdiqlaydi.

1-rasm. KOB subyektlarining bandlikdagi ulushi — Respublika va tanlangan hududlar (2010–2024, %)

Manba: O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Hududlarni 2024 yilgi ko'rsatkich bo'yicha to'rtta klasterga ajratish mumkin:

I klaster (80%+): Andijon (81,3%), Samarqand (81,2%), Namangan (81,8%), Farg'ona (80,4%), Xorazm (79,3%) — bu viloyatlarda kichik biznes bandlikning asosiy tashkilotchisi bo'lib, agrar va hunarmandchilik an'analari kuchli;

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

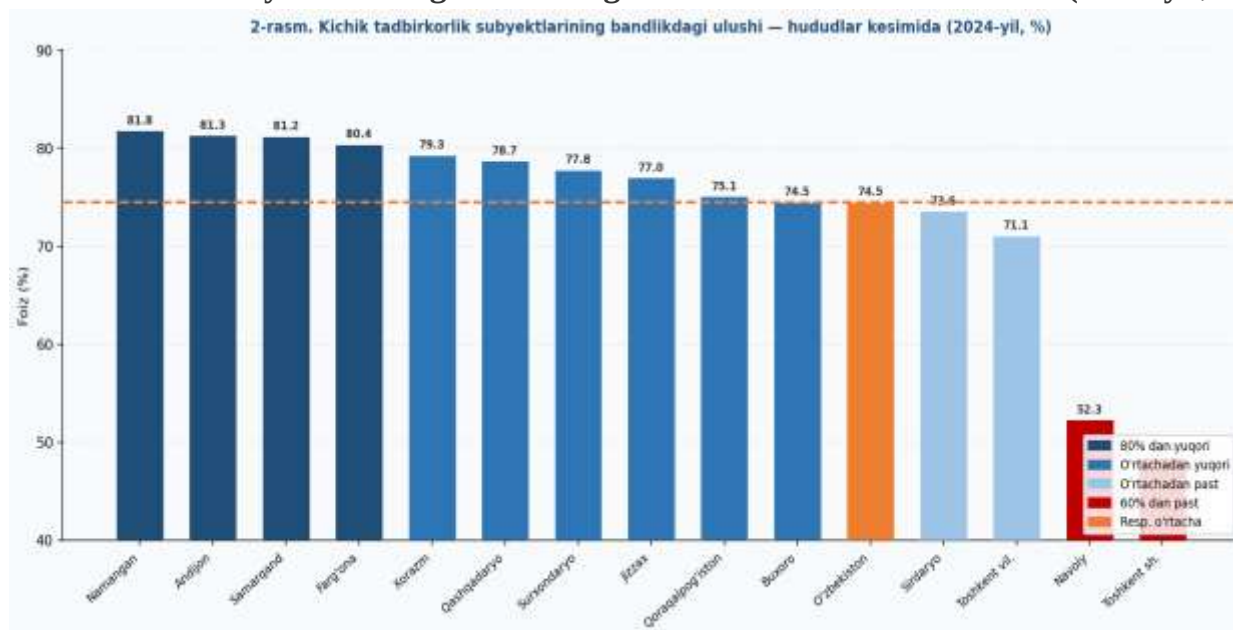

II klaster (74–80%): Qoraqalpog'iston (75,1%), Buxoro (74,5%), Qashqadaryo (78,7%), Surxondaryo (77,8%), Jizzax (77,0%) — o'rtacha darajadagi hududlar;

III klaster (60–74%): Sirdaryo (73,6%), Toshkent viloyati (71,1%) — sanoat va transport infratuzilmasi kuchli rivojlangan, yirik korxonalar ulushi yuqori;

IV klaster (<60%): Navoiy (52,3%), Toshkent shahri (48,4%) — yirik sanoat (tog'-metallurgiya, neft-kimyo) va markaziy hukumat muassasalari bandlikning katta qismini tashkil etadi, KOB ulushi strukturaviy jihatdan past.

2-rasm. KOB subyektlarining bandlikdagi ulushi — hududlar kesimida (2024-yil, %)

Manba: O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Quyidagi jadvalda barcha 15 ta hudud bo'yicha 2010–2024 yillardagi ko'rsatkichlar keltirilgan. Eng muhim o'zgarishlar quyidagicha:

- Toshkent shahri: 2010 yildagi 56,8% dan 2024 yilga kelib 48,4% gacha doimiy pasayish — 8,4 foiz punktilik kamayish. Bu barcha hududlar orasida eng katta mutlaq pasayish hisoblanadi va poytaxtda yirik korporatsiyalar hamda xizmat sektori ulushining o'sishi bilan izohlanadi.

- Navoiy viloyati: 2016 yilgi maksimum (60,3%) dan 2022 yilgi minimumga (51,1%) tushgan — 9,2 foiz punktilik pasayish. Navoiy konchilik sanoatining kengayishi yirik davlat korxonalari ulushini oshirgan.

- Farg'ona viloyati: 2010 yildagi 77,0% dan 2024 yilga qadar 80,4% gacha o'sish kuzatildi — barqaror o'sish tendensiyasi saqlandi. Hunarmandchilik va kichik ishlab chiqarish an'analari sababli.

- Andijon, Samarqand, Namangan viloyatlari: 15 yil davomida 80% dan yuqori darajada barqaror saqlandi — KOB bandligi strukturaviy jihatdan mustahkam.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

1-jadval. Kichik tadbirkorlik subyektlarining umumiy bandlikdagi ulushi, % (2010–2024)

Hudud	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
O'zbekiston Respublikasi	74,3	75,1	75,6	76,7	77,6	77,9	78,2	78,0	76,3	76,2	74,5	74,5	73,9	74,0	74,5
Qoraqalpog'iston Res.	71,1	72,3	71,0	73,7	74,8	74,5	75,1	75,1	75,6	74,9	72,2	74,2	74,1	74,5	75,1
Andijon viloyati	81,0	82,4	82,8	83,3	83,7	83,8	84,4	84,2	81,7	82,1	80,8	80,7	80,2	80,7	81,3
Buxoro viloyati	76,5	76,8	77,3	78,5	78,8	78,5	78,5	78,5	76,5	76,1	74,9	74,2	74,3	74,5	74,5
Jizzax viloyati	78,3	79,1	80,3	81,0	81,4	81,7	81,8	80,9	79,0	79,7	78,4	78,8	77,3	77,1	77,0
Qashqadaryo viloyati	74,8	76,1	77,0	77,9	78,7	79,6	79,9	80,0	79,0	78,5	78,1	78,5	78,2	78,1	78,7
Navoiy viloyati	55,8	56,0	58,8	59,4	60,2	60,3	60,3	59,3	56,2	55,0	51,9	52,3	51,1	52,1	52,3
Namangan viloyati	78,7	80,2	80,7	81,7	83,0	83,3	83,3	83,5	83,0	82,8	81,6	82,2	81,0	80,9	81,8
Samarqand viloyati	82,0	82,3	81,8	83,2	83,7	84,1	84,5	84,5	83,1	82,8	81,7	81,5	80,9	81,1	81,2
Surxondaryo viloyati	75,0	76,3	77,5	79,0	79,9	80,3	80,9	80,9	79,4	79,6	78,2	78,4	76,9	76,8	77,8
Sirdaryo viloyati	77,5	78,5	77,5	79,0	79,4	79,4	79,4	78,8	77,4	76,4	74,5	74,4	72,9	71,9	73,6
Toshkent viloyati	72,7	73,4	74,2	75,3	76,3	76,8	76,9	75,1	73,2	72,8	70,8	69,8	70,0	70,6	71,1
Farg'ona viloyati	77,0	76,3	77,3	78,9	80,0	80,3	80,5	80,6	78,9	79,4	78,4	78,5	78,7	79,1	80,4
Xorazm viloyati	78,4	79,6	79,1	78,5	82,1	82,4	82,8	82,2	80,6	80,4	79,3	79,1	78,1	78,5	79,3
Toshkent shahri	56,8	57,1	57,3	57,5	57,6	57,0	56,6	56,7	53,1	53,7	49,7	50,2	50,0	49,4	48,4

Manba: O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi (stat.uz)

Chiziqli trend tahlili asosida respublika o'rtacha ko'rsatkichi uchun quyidagi regressiya tenglamasi aniqlandi:

$$Y = 75,12 + 0,18 \cdot t - 0,04 \cdot t^2$$

(bu yerda $t = 1$ (2010-yil) dan $t = 15$ (2024-yil) gacha, $R^2 = 0,72$)

Kvadratik trend tenglamasi ($R^2=0,72$) o'sish bosqichi (2010–2016) va barqarorlanish-pasayish bosqichini (2017–2024) yaxshi ifodalaydi. Hududlar bo'yicha eng yuqori trendli o'sish Farg'ona viloyatida (+3,4 pp, 15 yilga), eng katta pasayish esa Toshkent shahrida (–8,4 pp) qayd etildi.

Xalqaro solishtirma tahlil. O'zbekistondagi 74,5% lik ko'rsatkich (2024) jahon standartlari bilan solishtirganda munosib ko'rinadi. Biroq sifatli taqqoslash uchun tuzilmaviy farqlarni hisobga olish zarur:

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Mamlakat / hudud	KOB bandlik ulushi	Yil	Manba
O'zbekiston	74,5%	2024	Stat.uz
Qozog'iston	68,0%	2023	BTS Qozog'iston
Rossiya Federatsiyasi	25,0%	2023	Rosstat
Germaniya	63,0%	2022	Eurostat
Janubiy Koreya	87,9%	2022	SMBA Korea
Hindiston	~80%	2022	MSME Ministry

Manba: Tegishli milliy statistika agentliklari.

O'zbekistonning ko'rsatkichi Qozog'iston va Germaniyadan yuqori, lekin Janubiy Koreya va Hindistondan past. Rossiya bilan solishtirganda tafovut katta — bu Rossiyada yirik monopolist korxonalarning yuqori ulushi bilan izohlanadi. Shunday qilib, O'zbekiston KOB bandlik ko'rsatkichi bo'yicha o'rta-yuqori guruhda joylashadi.

Xulosalar:

1. O'zbekistonda kichik tadbirkorlik 2010–2024 yillar davomida umumiy bandlikning 74–78 foizini barqaror ravishda qamrab olgan, bu KOB sektorining iqtisodiy ahamiyatini tasdiqlaydi.

2. Mintaqalar o'rtasidagi 33 foiz punktlilik tafovut strukturaviy xarakter kasb etib, iqtisodiy ixtisoslashtirish, agglomeratsiya effekti va tarixiy omillar bilan izohlanadi.

3. 2020 yilgi COVID-19 inqiroziga nisbatan yuqori rezilientlik kichik biznesning iqtisodiy barqarorlikdagi muhim roliga ishonch hosil qildiradi.

4. Toshkent shahri va Navoiy viloyatidagi doimiy pasayish kuzatuv va siyosiy munosabatni talab etuvchi hududlar sifatida alohida e'tiborga loyiqdir.

5. Differentsial regional siyosat: IV klaster hududlarida (Navoiy, Toshkent shahri) kichik biznesni rag'batlantirishning maxsus «shaharsozlik KOB» modellarini joriy etish — texnopark, startap inkubator va raqamli iqtisodiyot yo'nalishlari orqali.

6. Monitoring tizimini kuchaytirish: choraklik ko'rsatkichlarni ommaga ochiq etish va hududlar bo'yicha «KOB indikatorlari paneli»ni yaratish, bu esa operativ siyosat moslashuvini ta'minlaydi.

7. Krizis barqarorligi mexanizmi: COVID-19 tajribasiga asoslanib, iqtisodiy inqirozlarda kichik biznesni himoya qiluvchi «zudlik fondi» va soddalashtirilgan kredit liniyalarini institutsionalizatsiya qilish.

8. Xalqaro hamkorlik: Janubiy Koreya va Germaniya tajribasi asosida KOB klasterlarini tashkil etish, ayniqsa Farg'ona vodiysi va Samarqand hududlarida mavjud salohiyatdan foydalanish.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Kichik tadbirkorlik subyektlarining umumiy bandlikdagi ulushi (1.10.02.0030). – URL: <https://stat.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son «2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni.
3. Ayyagari M., Demirgüç-Kunt A., Maksimovic V. Small vs. Young Firms across the World // World Bank Policy Research Working Paper. – 2011. – No. 5631.
4. Birch D. The Job Generation Process. MIT Program on Neighborhood and Regional Change. – Cambridge: MIT, 1979.
5. Brown J.D., Earle J.S. Employment Reallocation and Labour Productivity Dynamics: The Transition Experience of Central and Eastern Europe and Russia // IZA Discussion Paper. – 2008. – No. 3860.
6. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook 2022. – Geneva: ILO, 2022.
7. Krugman P. Increasing Returns and Economic Geography // Journal of Political Economy. – 1991. – Vol. 99 (3). – P. 483–499.
8. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. – Cambridge: Harvard University Press, 1934.
9. Eurostat. Statistics on Small and Medium-Sized Enterprises. – Luxembourg: Eurostat, 2023.
10. Mirzayev B. va boshq. Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish: nazariya va amaliyot. – T.: IQTISOD-MOLIYA, 2023.